

Βισσέντζος Κορνάρος, *Ερωτόκριτος*

Εισαγωγή, (Α΄ στ. 1-18) και σκηνή «Αποχωρισμού» (Γ΄ στ. 1353-1450)¹

Εισαγωγή στην κρητική λογοτεχνία²

Ο όρος *κρητική λογοτεχνία* χαρακτηρίζει τη λογοτεχνική παραγωγή της Κρήτης από τα τέλη του 14^{ου} αιώνα μέχρι την κατάκτηση του νησιού από τους Οθωμανούς το 1669. Σύμφωνα με πολλούς μελετητές, το χρονικό αυτό διάστημα διαιρείται σε δύο περιόδους· η πρώτη καλύπτει τα χρόνια από τα τέλη του 14^{ου} αιώνα έως περίπου το 1580, και η δεύτερη τα τελευταία ενενήντα περίπου χρόνια της βενετοκρατίας μέχρι το 1669, οπότε και πέφτει στα χέρια των Οθωμανών και ο τελευταίος κρητικός προμαχώνας στον Χάνδακα (σημερινό Ηράκλειο) το 1669 (Holton, 2006: 12). Αναφερόμενος στην πρώτη περίοδο, ο Holton επισημαίνει πως αυτή

είναι δυσκολότερο να συνοψιστεί, επειδή η κλίμακα των ειδών που καλλιεργούνται ποικίλλει όσο και η ποιητική ικανότητα των συγγραφέων. Κάποια έργα, ιδιαίτερα τα ηθοπλαστικού και διδακτικού τύπου, μπορούν να θεωρηθούν ως συνέχεια της υστεροβυζαντινής δημώδους ποίησης. Άλλα δείχνουν γνώση των εξελίξεων στη δυτική ποίηση, όπως, για παράδειγμα, το είδος του ερωτικού ονείρου. Θέματα χαρακτηριστικά της δημοτικής παράδοσης, όπως η ξενιτιά ή ο Κάτω Κόσμος, εμφανίζονται συχνά στο έργο των παλαιότερων Κρητικών ποιητών, σε ορισμένους από τους οποίους διαφαίνονται επίσης οφειλές, ως έναν βαθμό, στις τεχνικές της προφορικής ποίησης. (2006: 12-13)

Κατά τον 15^ο αιώνα και ως τα μέσα του 16^{ου}, η λογοτεχνική παραγωγή στην Κρήτη αποτελεί, κατά κύριο λόγο, μια προέκταση της τελευταίας βυζαντινής παράδοσης, μια και δεν παρουσιάζονται καινούρια γραμματολογικά είδη, εκφραστικοί τρόποι και ύφος, ενώ η γλώσσα που χρησιμοποιείται δεν διαφέρει σημαντικά από τη γλώσσα των δημωδών έργων των τελευταίων βυζαντινών αιώνων (Αλεξίου, 1985: 15). Στα έργα αυτής της περιόδου

δεσπόζει η ιδέα του θανάτου ή το πρόβλημα της ηθικής σωτηρίας (Μπεργαδής, Χούμνος, Σκλάβος, Πικατόρος). Πλάι στα θρησκευτικά θέματα συναντούμε το γνωστό λαϊκό θέμα της ξενιτιάς. Άλλα έργα (Σαχλίκη, *Φυλλάδα του Γαδάρου* κ.ά.) περιγράφουν με σατιρική παρατηρητικότητα και τόλμη τη ζωή της εποχής, δείχνοντας έτσι πάλι μια διάθεση, που δεν ήταν άγνωστη στα μεσαιωνικά χρόνια. Το αφηγηματικό στιχούργημα πάνω σε δυτικά πρότυπα (*Απολλώνιος*) αποτελεί ακόμη μια συνέχεια των

¹ Συμπληρωματικό διδακτικό υλικό για την Α΄ Λυκείου, Σεπτέμβριος 2016: Βισσέντζος Κορνάρος, *Ερωτόκριτος* (επ. Στ. Αλεξίου), Αθήνα, Ερμής, 1980, 11, 242-246: http://archeia.moec.gov.cy/sm/15/erotokritos_a_lykeiou.pdf

² Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να γνωρίσουν τους σημαντικότερους σταθμούς της Ιστορίας της ελληνικής, ευρωπαϊκής και παγκόσμιας Λογοτεχνίας (Μάθημα Λογοτεχνίας Μέσης Γενικής Εκπαίδευσης, Αναλυτικό Πρόγραμμα, Δείκτες Επιτυχίας – Επάρκειας: <http://logom.schools.ac.cy/index.php/el/logotechnia/analytiko-programma>. Εφεξής όπου στο παρόν διδακτικό υλικό γίνεται αναφορά σε Δείκτες, νοείται παραπομπή σε αυτόν τον σύνδεσμο).

τελευταίων βυζαντινών μυθιστορημάτων. Όμως και σ' αυτό το πρώτο στάδιο γίνεται χωρίς άλλο μια αργή εξοικείωση με τους νέους ποιητικούς τρόπους, που είχαν παρουσιασθεί στη Δύση. (Αλεξίου, 1985: 16-17)

Από το 1550 η επίδραση της Αναγέννησης γίνεται πια αισθητή και σταδιακά η λογοτεχνική παραγωγή της Κρήτης επηρεάζεται όλο και περισσότερο από την Ιταλική Αναγέννηση, φθάνοντας «στην ωριμότητά της με έμμετρα δραματικά έργα που καλύπτουν όλα τα νεοκλασικά είδη που καλλιεργούνται στην Ιταλία: κωμωδία, τραγωδία, ποιμενικό και θρησκευτικό δράμα» (Holton, 2006: 13). Έτσι, γύρω στα 1600,

παρουσιάζονται τα νέα γραμματολογικά είδη που χαρακτηρίζουν την Αναγέννηση, και που δεν έχουν προδρόμους στη βυζαντινή λογοτεχνία, μια νέα νοοτροπία, και ένα διαφορετικό μεταχείρισμα της γλώσσας. Παρατηρείται ακόμη ένα ανέβασμα του ως τότε λαϊκού επιπέδου της δημόσιας λογοτεχνικής παραγωγής. Καταπιάνονται τώρα μ' αυτήν μορφωμένοι ποιητές. Ανάλογο φαινόμενο είχε σημειωθεί πιο παλιά στην Ιταλία. Η τομή ανάμεσα στις δυο αυτές φάσεις της κρητικής λογοτεχνίας, έχει, νομίζω, βασική σημασία για τη συνολική εποπτεία της. (Αλεξίου, 1985: 17)

Η δεύτερη αυτή περίοδος της κρητικής λογοτεχνίας, που εκτείνεται έως το 1669, είναι, σύμφωνα με τον Λίνο Πολίτη, μια χρυσή περίοδος στην ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας, όπου το βασικό της χαρακτηριστικό είναι πως όλα τα έργα της περιόδου αυτής είναι θεατρικά, με εξαίρεση το ποιμενικό ειδύλλιο *Βοσκοπούλα* (έργο ανώνυμου συγγραφέα) και τον *Ερωτόκριτο* του Βιτσέντζου Κορνάρου που ανήκει στη μυθιστορία· το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι στην Κρήτη είχαν δημιουργηθεί και οι αντίστοιχες κοινωνικές συνθήκες για την ανάπτυξη του θεάτρου (Πολίτης, 1998: 65).

Τα έργα αυτά της δεύτερης περιόδου ξεχωρίζουν για τον τρόπο που παρουσιάζουν τον κόσμο γενικότερα και τον άνθρωπο ειδικότερα. Πιο συγκεκριμένα, έκδηλη είναι η διάθεση των δημιουργών της περιόδου να ερμηνεύσουν τον κόσμο, με την απομάκρυνση του υπερφυσικού (Βιτσέντζος Κορνάρος στη *Θυσία του Αβραάμ*), ενώ στον Γεώργιο Χορτάση παρατηρείται και η αμφιβολία των ανθρώπων σε σχέση με την αθανασία (Αλεξίου, 1985: 24). Χαρακτηριστικό γνώρισμα του ανθρώπου της Αναγέννησης είναι, όπως επισημαίνει ο Αλεξίου, και ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται ο άνθρωπος στα έργα της δεύτερης περιόδου. Πιο συγκεκριμένα, και αναφερόμενος ιδιαίτερα στον Βιτσέντζο Κορνάρο, ο Αλεξίου σημειώνει ότι:

η προοδευτική εξέλιξη του συναισθηματικού κόσμου των προσώπων, κυρίως στον Κορνάρο, η επίμονη ψυχολογική ανάλυση, με την οποία ο ποιητής δικαιολογεί τις πράξεις τους, και ο εκφραστικός, προσωπικός λόγος, που βάζει στο στόμα τους, είναι πράγματα άγνωστα και στη βυζαντινή και στη δυτική μεσαιωνική λογοτεχνία, που

χαρακτηρίζονται από τη σχηματική άρθρωση, την τυπική και ακίνητη ψυχολογία και τον συνθηματικό λόγο. (1985:25)

Τέλος, όσον αφορά στη γλώσσα των έργων που κατατάσσονται στη δεύτερη περίοδο, ο Πολίτης αναφέρει ότι οι ποιητές χρησιμοποιούν την ομιλούμενη κρητική διάλεκτο, η οποία έχει απαλλαχθεί από μεσαιωνικά κατάλοιπα ή άλλα λόγια στοιχεία, με αποτέλεσμα το ντόπιο ιδίωμα να «υψώνεται σε μια γλώσσα λογοτεχνική, κομψή, ικανή να αποδώσει τις πιο λεπτές αποχρώσεις του ποιητικού στοχασμού». Καταλήγοντας, ο Πολίτης δηλώνει πως «ίσως ποτέ άλλοτε η δημοτική δε γράφτηκε με τόση καθαρότητα και με τόση συνέπεια στη νεοελληνική λογοτεχνία» (1998: 66).

Όσον αφορά ιδιαίτερα τη σχέση ανάμεσα στην κρητική λογοτεχνία και τα Επτάνησα, σημειώνεται ότι η Επτανησιακή Σχολή του 19^{ου} αιώνα, η οποία αναπτύχθηκε γύρω από τον Διονύσιο Σολωμό, επηρεάστηκε από την κρητική Αναγέννηση· μάλιστα ο ίδιος ο Σολωμός αναφέρει ότι «δεν είναι γυναίκα να μη γνωρίζει τη *Βοσκοπούλα*, ενώ απηχήσεις του *Ερωτόκριτου* εντοπίζονται σε διάφορα ποιήματά του (Holton, 2006:19).

Εισαγωγή στον *Ερωτόκριτο*

Ο *Ερωτόκριτος* χαρακτηρίζεται ως αφηγηματικό ποίημα ή έμμετρο μυθιστόρημα,³ που διαιρείται σε πέντε μέρη, και εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1713 στη Βενετία (Vitti, 2003: 117), στο τυπογραφείο του Ιταλού Antonio Bortoli, ο οποίος εξέδωσε και άλλες σημαντικές εκδόσεις ελληνικών βιβλίων (Αλεξίου, 1980: 13). Το μοναδικό αντίτυπο της πρώτης αυτής έκδοσης του *Ερωτόκριτου* εντοπίζεται στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη στην Αθήνα (Αλεξίου, 1980: 13-14), ενώ ένα αντίτυπο της πρώτης ανατύπωσης που έγινε το 1737, και πάλι στο τυπογραφείο του Bortoli, βρίσκεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη στην Αθήνα (Αλεξίου, 1980: 19). Έκτοτε, το έργο ανατυπώθηκε πολλές φορές στη Βενετία και στην Αθήνα, χωρίς να έχει υποστεί φιλολογικές παρεμβάσεις, και μόλις «το τελευταίο τέταρτο του ΙΘ΄ αιώνα, με τη στροφή του ενδιαφέροντος προς τη μεσαιωνική και νεώτερη δημώδη γραμματεία, άρχισε να γίνεται αισθητή η ανάγκη για μια επιστημονική έκδοση του *Ερωτόκριτου*» (Αλεξίου, 1980: 27).

Η πλοκή του *Ερωτόκριτου* βασίζεται στη γαλλική ιπποτική μυθιστορία *Paris et Vienne*, η οποία γράφτηκε από τον Pierre de la Cypède τον 15^ο αιώνα, και η οποία προέρχεται με τη

³ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να αναγνωρίζουν τα βασικά «γέννη» της λογοτεχνίας (ποίηση/πεζογραφία /θέατρο) και τα κειμενικά είδη (είδη ποιημάτων – αφηγηματικών κειμένων– θεατρικών έργων).

σειρά της από ένα καταλανικό έργο, μέσω ενός προβηγκιανού. Ο Βισσέντζος Κορνάρος φέρεται να γνώριζε το συγκεκριμένο έργο σε μία από τις ιταλικές του διασκευές, που κυκλοφορούσαν σε χειρόγραφο και έντυπη μορφή (Holton, 1997: 261).

Σύμφωνα με τον Vitti, «η υπόθεση του μυθιστορήματος εκτυλίσσεται σε μίαν εποχή αόριστη ιστορικά, όπως όλα τα παραμύθια, και σε τόπους φανταστικούς που ανήκουν επίσης σε έναν κόσμο συμβατικό» (2003: 118). Το έργο φέρεται να διαδραματίζεται στην αρχαία Αθήνα, ωστόσο ο κόσμος που απεικονίζει δεν ανταποκρίνεται σε κάποια συγκεκριμένη ιστορική πραγματικότητα.

Όσον αφορά στον δημιουργό του *Ερωτόκριτου*, το πρόβλημα της ταυτότητας του ποιητή απασχόλησε ιδιαίτερα τους μελετητές της κρητικής λογοτεχνίας και συνδέεται άμεσα και με τη χρονολόγηση του έργου. Οι μελετητές αυτοί (π.χ. Κωνσταντίνος Σάθας, Αντώνιος Γιάνναρης, Στέφανος Ξανθουδίδης, Λίνος Πολίτης, Κωνσταντίνος Μέρτζιος, Στέργιος Σπανάκης, Νικόλαος Παναγιωτάκης, Alfred Vincent, Ιωάννης Μαυρομάτης), στην προσπάθειά τους να ταυτίσουν τον ποιητή του Ερωτόκριτου αντιμετώπισαν δυσκολίες, εξαιτίας του πλήθους των ανθρώπων της ίδιας εποχής που είχαν το όνομα Βισσέντζος Κορνάρος.⁴

Οι πιο ασφαλείς πληροφορίες για τον δημιουργό του έργου προέρχονται από τον ίδιο τον Βισσέντζο Κορνάρο, ο οποίος παρουσιάζει τον εαυτό του στο τέλος του *Ερωτόκριτου*.⁵ Σε αυτούς τους στίχους ο ποιητής αναφέρει το όνομα Βισσέντζος, το οικογενειακό όνομα Κορνάρος, τόπο γέννησης τη Σητεία και το Κάστρο (Ηράκλειο), όπου παντρεύτηκε:

Θωρώ πολλούς και πεθυμούν, κ' έχω το γροικημένα, να μάθουν τίς εκόπιασεν εις τ' απανωγραμμένα.	1540
Κ' εγώ δε θε να κουρφευτώ κι αγνώριστο να μ' έχου, μα θέλω να φανερωθώ, κι όλοι να με κατέχου. ΒΙΤΣΕΝΤΖΟΣ είν' ο ποιητής και στη γενιά ΚΟΡΝΑΡΟΣ, που να βρεθεί ακριμάτιστος, σα θα τον πάρει ο Χάρος.	
Στη Στείαν εγεννήθηκε, στη Στείαν ενεθράφη, εκεί 'καμε κ' εκόπιασεν ετούτα, που σας γράφει.	1545
Στο Κάστρον επαντρεύτηκε σαν αρμηνεύγει η φύση, το τέλος τ' έχει να γενεί όπου ο Θεός ορίσει.	

Έργο του Βισσέντζου Κορνάρου θεωρείται και το θρησκευτικό δράμα *Θυσία του Αβραάμ*. Το έργο αυτό, παρόλο που δεν σώζει το όνομα του δημιουργού του στα χειρόγραφα και στην έντυπη έκδοση της Βενετίας, παρουσιάζει μεγάλες αναλογίες με τον *Ερωτόκριτο* ως προς τη γλώσσα, το ύφος και την τολμηρή αναμόρφωση του ξένου προτύπου του, που είναι

⁴ Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Στυλιανός Αλεξίου στην «Εισαγωγή στον *Ερωτόκριτο*» (1980: 90-100) και David Holton «Μυθιστορία». *Λογοτεχνία και κοινωνία στην Κρήτη της Αναγέννησης* (1997: 262-263).

⁵ Βισσέντζος Κορνάρος, *Ερωτόκριτος* (επ. Στ. Αλεξίου), Αθήνα, Ερμής, 1980, 11, 407.

το έργο *Lo Isach* του Groto (Αλεξίου, 1980: 98). Ο Vitti, αναγνωρίζοντας την αξία του Βιτσέντζου Κορνάρου ως ποιητή, τον χαρακτηρίζει «λεπταίσθητο καλλιτέχνη», ο οποίος

ακολουθώντας φαινομενικά την ταπεινή απαγγελία των ποιητάρηδων, ανυψώνει σε επίπεδο τέχνης την πνευματική κληρονομιά του ελληνικού λαού, αξιοποιώντας και επιβάλλοντας στη λόγια δημιουργία τα έμφυτα στον λαό εκφραστικά μέσα [...]. Γράφοντας με απόλυτη επίγνωση των πράξεών του και διαλέγοντας ένα δρόμο απατηλά εύκολο, με γλωσσικό όργανο παρθενικά βαπτισμένο στο κρητικό ιδίωμα, ο Κορνάρος εξασφάλισε στη νεοελληνική λογοτεχνία ένα αριστούργημα αντιπροσωπευτικό σε πανευρωπαϊκή κλίμακα. (1992: 117)

Ο *Ερωτόκριτος*, που αποτελείται από συνολικά 10012 ομοιοκατάληκτους δεκαπεντασύλλαβους στίχους, υπήρξε ένα ιδιαίτερα αγαπητό έργο στα Επτάνησα, ιδίως στη Ζάκυνθο και στην Πελοπόννησο, όπου βρήκαν καταφύγιο οι Κρητικοί μετά την άλωση από τους Οθωμανούς (Vitti, 2003: 117). Πιο συγκεκριμένα, μετά την κατάκτηση της Κρήτης το 1669,

οι Κρητικοί πρόσφυγες πήραν μαζί τους στα Επτάνησα και αλλού τις εικόνες τους, τα χειρόγραφα τους και άλλα πολύτιμα υπάρχοντά τους. Στην Κέρκυρα και στη Ζάκυνθο η παράδοση επέζησε: τα κρητικά θεατρικά έργα συνέχισαν να διαβάζονται και να παίζονται, ενώ γράφτηκαν καινούργια: οι πνευματικές και ποιητικές παραδόσεις συνέχισαν να καλλιεργούνται. (Holton, 2006:19)

Εξαιτίας της πτώσης της Κρήτης, το έργο άργησε να τυπωθεί, με αποτέλεσμα η πρώτη έκδοση να γίνει στη Βενετία το 1713. Σύμφωνα με τον Λίνο Πολίτη, ο *Ερωτόκριτος* επανεκδόθηκε και έγινε γρήγορα βιβλίο λαϊκό, το οποίο πουλούσαν στα χωριά οι γυρολόγοι, μαζί με τιςπραμάτειες τους. Πρόκειται, όπως συνοψίζει ο Πολίτης, «από τα χαρακτηριστικά παραδείγματα ενός έργου της έντεχνης λογοτεχνίας, που αφομοιώθηκε από το λαό και έγινε σχεδόν δημοτικό τραγούδι» (1998:81-82). Γράφει ο Γιώργος Σεφέρης για τη διάδοση του *Ερωτόκριτου*:

Κυκλοφορούσε ανάμεσα στις ταπεινές τάξεις, στα νησιά, στις επαρχίες του ελλαδικού κράτους, στις μεγάλες μητροπόλεις του Έθνους. Τις περισσότερες φορές το πουλούσαν γυρολόγοι. Θυμάμαι, παιδί στη Σμύρνη, κάθε απόγεμα, την ίδια ώρα, την ίδια φωνή στο δρόμο: «Έχω βιβλία διάφορα! Τον Ερωτόκριτο και την Αρετούσα! Την Ιστορία της Γενοβέφας! Την Ιστορία της Χαλιμάς»!...Την εποχή εκείνη οι άθλιες αυτές εκδόσεις με γοητεύανε. (1984: 268-269.)

Σταδιακά, ολόκληρος ο ελληνόφωνος κόσμος γνώρισε τα έργα της κρητικής λογοτεχνίας, είτε σε γραπτή μορφή είτε μέσω της προφορικής παράδοσης, ενώ στην Κρήτη

υπήρχε «μια μακρόχρονη παράδοση απαγγελίας από μνήμης αποσπασμάτων του *Ερωτόκριτου*. Επίσης, κατά τον 19^ο αιώνα, γίνονταν λαϊκές παραστάσεις δραματοποιημένων επεισοδίων του ποιήματος σε διάφορα μέρη της Ελλάδας» (Holton, 2006: 19).

Μέχρι σήμερα, η διάδοση του *Ερωτόκριτου* παραμένει ενδιαφέρουσα. Όπως επισημαίνει ο Holton, το έργο διέγραψε μια αξιοπρόσεκτη πορεία από τη δημιουργία του μέχρι τις μέρες μας και «εξακολουθεί να διαβάζεται και να θαυμάζεται από τους απλούς αναγνώστες, αλλά και να αποτελεί πηγή έμπνευσης για τον λόγιο ποιητή» (1997: 291). Σύμφωνα με τον Κοπιδάκη, «ο *Ερωτόκριτος* στάθηκε θεματικό, υφικό και στιχουργικό πρότυπο τόσο για το κρητικό δίστιχο, τη μαντινάδα, όσο και για μείζονες δημιουργούς όπως ο Διονύσιος Σολωμός, ο Γιάννης Ρίτσος, ο Παντελής Πρεβελάκης και ο Γιώργος Σεφέρης» (2003: 175). Η μεγάλη αυτή απήχηση της στιχουργικής του *Ερωτόκριτου* στη νεοελληνική ποίηση εντοπίζεται, για παράδειγμα, στο αφηγηματικό ποίημα σε πέντε μέρη του Διονυσίου Σολωμού *Ο Κρητικός*, στο εκτενές ποίημα «Μήτηρ Θεού» του Άγγελου Σικελιανού, στο επίσης μακροσκελές ποίημα *Ο Νέος Ερωτόκριτος* του Παντελή Πρεβελάκη, που αποτελείται από εννέα άσματα, και στην ποιητική σύνθεση του Γιάννη Ρίτσου *Επιτάφιος*, γραμμένη σε ομοιοκατάληκτο δεκαπεντασύλλαβο στίχο και με στοιχεία της κρητικής Αναγέννησης. Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει και στην επίδραση του *Ερωτόκριτου* στους δύο Νομπελίστες Έλληνες ποιητές, στον Γιώργο Σεφέρη και στον Οδυσσέα Ελύτη· ο Γιώργος Σεφέρης εμπνέεται και γράφει το ερωτικό ποίημα *Ερωτικός λόγος*, στο οποίο εντοπίζεται το θεματικό στοιχείο του τροχού της τύχης, ενώ ο Οδυσσέας Ελύτης στο *Μονόγραμμα IV* πραγματεύεται το θέμα της δύναμης του έρωτα.

Πηγή έμπνευσης αποτελεί ο *Ερωτόκριτος* και στον χώρο της μουσικής και του θεάτρου, αφού το έργο έχει μελοποιηθεί από καταξιωμένους Έλληνες μουσικοσυνθέτες, όπως τον Σταύρο Ξαρχάκο, τον Γιάννη Μαρκόπουλο και τον Νίκο Μαμαγκάκη,⁶ ενώ παράλληλα έχει ανέβει σε θεατρικές σκηνές σε διασκευές για παιδιά και για ενήλικες. Ταυτόχρονα, η ιστορία αγάπης ανάμεσα στον Ερωτόκριτο και στην Αρετούσα ενέπνευσε λαϊκούς και μη ζωγράφους (Κοπιδάκης, 2003: 176), όπως τους Θεόφιλο Κεφαλά - Χατζημιχαήλ, Φώτη Κόντογλου και Γιάννη Τσαρούχη.

Γλώσσα και στιχουργία του *Ερωτόκριτου*

⁶ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Η μελοποίηση του *Ερωτόκριτου*: http://erotokritos.tsifetakis.sites.sch.gr/?page_id=44 . Ημερομηνία πρόσβασης 17 Ιουνίου 2020.

Σύμφωνα με τον Αλεξίου, η γλώσσα του *Ερωτόκριτου* χαρακτηρίζεται από «τάση συστηματικού καθαρισμού», όπου απομακρύνονται «λόγια» στοιχεία, δηλαδή όσα δεν ανήκουν στο τυπικό και τη φωνητική του κρητικού νεοελληνικού ιδιώματος, ενώ ταυτόχρονα, ο ποιητής αποφεύγει τη συστηματική χρήση ξένων λέξεων που εντοπίζονταν στον προφορικό λόγο της εποχής· (1980: 82-83). Πιο συγκεκριμένα, ο Κορνάρος

επιδιώκει συνειδητά το ιδιωματικό ύφος, τη σπάνια και ιδιωματική λέξη, και είναι δύσκολο να βρεθούν στίχοι του χωρίς κρητικό χρωματισμό. Χρησιμοποιούνται βέβαια και κοινοί δημοτικοί τύποι, όταν το μέτρο το απαιτεί, αλλά σχεδόν χάνονται στην ισχυρή ιδιωματική απόχρωση του συνόλου. (Αλεξίου, 1980: 82)

Όσον αφορά στη στιχουργία του έργου, ο *Ερωτόκριτος* είναι οργανωμένος σε ομοιοκατάληκτα δίστιχα. Το έργο χαρακτηρίζεται επίσης από μεγάλη συχνότητα συνηζήσεων⁷ και διασκελισμούς⁸ που εντοπίζονται στην έντεχνη ποίηση, ενώ ταυτόχρονα παρατηρείται και τολμηρή έγκλιση ορισμένων λέξεων⁹ καθώς και παρηχήσεις.¹⁰ Τέλος, οι χασμωδίες¹¹ που υπάρχουν στο κείμενο είναι πολύ λίγες, ενώ παρατηρείται ποικιλία στη θέση των τόνων και στη δομή του στίχου (Αλεξίου, 1980: 86-89).

Περίληψη του *Ερωτόκριτου*

Κεντρικό θέμα του έργου είναι ο περιπετειώδης έρωτας του Ερωτόκριτου, που ήταν γιος του Πεζόστρατου, συμβούλου του βασιλιά, και της Αρετούσας, της κόρης του βασιλιά της Αθήνας Ηράκλη. Ο ερωτευμένος Ερωτόκριτος, δεν μπορεί να φανερώσει τον έρωτά του, εξαιτίας της θέσης του, κι έτσι αρκείται να τραγουδά κάτω από το παράθυρο της Αρετούσας, με τη συνοδεία του φίλου του Πολύδωρου. Η Αρετούσα γοητεύεται από τα τραγούδια του και τον ερωτεύεται για πάντα, κρυφά από όλους. Όταν ο βασιλιάς αναζητεί τους άγνωστους τραγουδιστές, οι δύο φίλοι αναγκάζονται να σταματήσουν και φεύγουν προσωρινά από την

⁷ Η συνεκφώνηση γειτονικών φωνηέντων είτε στη συμπροφορά είτε μέσα σε λέξη, ενώ ταυτόχρονα κρατιέται ο ρυθμός του στίχου: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1998. «Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής». http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/index.html.

⁸ Το φαινόμενο κατά το οποίο το νόημα, η φράση ή μια λέξη δεν ολοκληρώνεται σε ένα στίχο αλλά συνεχίζεται και στον επόμενο: Ό.π.

⁹ Το φαινόμενο κατά το οποίο μερικές μονοσύλλαβες συνήθως λέξεις προφέρονται τόσο στενά με την προηγούμενή τους, ώστε ο τόνος τους ή χάνεται εντελώς ή μετακινείται στη λήγουσα της προηγούμενης λέξης: Ό.π.

¹⁰ Σχήμα λόγου που συνίσταται στην επανάληψη (μέσα στον ίδιο στίχο ή στην ίδια φράση) όμοιων ή ομόηχων φθόγγων, συλλαβών ή λέξεων: Ό.π.

¹¹ Φαινόμενο που παρατηρείται όταν συναντηθούν δύο φωνήεντα που ανήκουν σε δύο γειτονικές συλλαβές: Ό.π.

Αθήνα. Η Αρετούσα πέφτει σε μελαγχολία και ο πατέρας της, ο βασιλιάς Ηράκλης, οργανώνει ένα κονταροχτύπημα για να τη διασκεδάσει· ο νικητής της μονομαχίας θα την παντρευτεί. Ο Ερωτόκριτος, ο οποίος είναι ο νικητής, ζητά το χέρι της Αρετούσας, όμως ο πατέρας της αρνείται και διατάζει την εξορία του. Πριν φύγει από την πόλη, η Αρετούσα αρραβωνιάζεται κρυφά με τον Ερωτόκριτο.

Και ενώ ο Ερωτόκριτος φεύγει στην εξορία, ο βασιλιάς του Βυζαντίου στέλνει προξενιά για την Αρετούσα. Η Αρετούσα αρνείται και ο πατέρας της τη φυλακίζει, μαζί με την πιστή παραμύνα της. Στο μεταξύ, οι Βλάχοι πολιορκούν το βασίλειο, κι ο ήρωας που πετυχαίνει την απελευθέρωση του βασιλείου είναι ο Ερωτόκριτος, ο οποίος έχει αλλάξει όψη χάρη σε ένα μαγικό φίλτρο. Μάλιστα, σε μια μάχη σώζει τη ζωή του βασιλιά Ηράκλη, ενώ ο ίδιος τραυματίζεται. Μετά από αυτές τις εξελίξεις, ο μεταμφιεσμένος Ερωτόκριτος ζητά το χέρι της Αρετούσας, ο βασιλιάς αποδέχεται, όμως η Αρετούσα, μη γνωρίζοντας την πραγματική ταυτότητα του άγνωστου νέου, αρνείται, διότι δεν θέλει να απαρνηθεί τον έρωτά της. Ο Ερωτόκριτος βάζει την Αρετούσα σε δοκιμασία, αποκαλύπτεται η πραγματική του ταυτότητα, και οι δύο νέοι τελικά παντρεύονται.

Ερμηνευτικά σχόλια

Εισαγωγή, Α΄ στ. 1-18 («Του κύκλου τα γυρίσματα...»)

Του κύκλου τα γυρίσματα που ανεβοκατεβαίνουν, και του τροχού που ώρες ψηλά κι ώρες στα βάθη πηγαίνουν, και του καιρού τ' αλλάγματα που αναπατημό δεν έχου, μα στο καλό κ' εις το κακό περιπατούν και τρέχου και των αρμάτων οι ταραχές, έχθρητες και τα βάρη,	5
του Έρωτα η εμπόρεση και της φιλίας η χάρη, αυτάνα μ' εκινήσασι τη σήμερον ημέρα ν' αναθιβάλω και να πω τά κάμαν και τά φέρα σ' μια κόρη κ' έναν άγουρο που μπερδευτήκα ομάδι σε μιά φιλιάν αμάλαγη, με δίχως ασκημάδι.	10
Κι όποιος του πόθου εδούλεψε εισέ καιρόν κιανένα ας έρθει για ν' αφουκραστεί ό,τι 'ναι εδώ γραμμένα, να πάρει ξόμπλι κι αρμηνειά, βαθιά να θεμελιώνει, πάντα σ' αμάλαγη φιλιάν, οπού να μην κομπώνει· γιατί όποιος δίχως πιβουλιά τον πόθο του ξετρέχει, εις τη αρχή α βασανιστεί, καλό το τέλος έχει.	15
Αφουκραστείτε το λοιπό κι ας πιάνει οπού 'χει γνώση, για να κατέχει αλλού βουλή κι απόκριση να δώσει.	

Οι στίχοι 1-18 καθορίζουν τα βασικά θέματα που πραγματεύεται ο *Ερωτόκριτος*. Ένα πρώτο, μεγάλο θέμα, είναι αυτό του έρωτα, το οποίο ανακοινώνεται ήδη από τον τίτλο του έργου (*Ερωτόκριτος*). Ο έρωτας δεν είναι το μοναδικό θέμα, αφού στους στίχους 5-6 αναφέρονται τα

θέματα των πολεμικών συγκρούσεων και το θέμα της φιλίας («και των αρμάτων οι ταραχές, έχθρητες και τα βάρη / του Έρωτα η εμπόρεση και της φιλίας η χάρη») (Αλεξίου, 1980: 54). Οι αναφορές αυτές γίνονται με τη χρήση μεταφορικών εκφράσεων¹² που σκοπό έχουν την όσο το δυνατό πιο παραστατική παρουσίαση των συγκεκριμένων θεμάτων, η οποία γίνεται στους πρώτους κιόλας στίχους του έργου και προκαλεί το ενδιαφέρον των αναγνωστών για το τι πρόκειται να ακολουθήσει. Μάλιστα, το ποιητικό υποκείμενο χαρακτηρίζει τη φιλία ως αγνή («φιλιάν αμάλαγη») και δηλώνει πως θα αφηγηθεί τα περιστατικά που σχετίζονται με αυτή την αγνή φιλία και την αγάπη χωρίς καμιά ασχήμια («δίχως ασκημάδι») ανάμεσα σε μία κόρη και έναν νέο, την Αρετούσα και τον Ερωτόκριτο. Ένα επίσης, μεγάλο θέμα, που προαναγγέλλεται στο προοίμιο (στ. 1-4) είναι οι μεταβολές της τύχης («Του κύκλου τα γυρίσματα που ανεβοκατεβαίνουν, / και του τροχού που ώρες ψηλά κι ώρες στα βάθη πηαίνου») (Αλεξίου, 1980: 54) που περιγράφονται έντονα μέσα από μεταφορικές εικόνες,¹³ οι οποίες παραπέμπουν ακριβώς σε μια διαρκή κίνηση που οδηγεί σε απρόβλεπτες αλλαγές στη ζωή των ανθρώπων («και του καιρού τ' αλλάματα που αναπαημό δεν έχου, / μα στο καλό κ' εις το κακό περιπατούν και τρέχου») (Holton, 1997: 265).

Στους πρώτους, επομένως, στίχους του *Ερωτόκριτου*, ο ενδοκειμενικός ποιητής,¹⁴ χρησιμοποιώντας το α' πρόσωπο καθώς και μεταφορικές εκφράσεις και εικόνες, παρουσιάζει τους λόγους για τους οποίους ο ίδιος επέλεξε να παρουσιάσει τα συγκεκριμένα θέματα, τη διαρκή εναλλαγή της ανθρώπινης μοίρας, τις πολεμικές συγκρούσεις, τις εχθρότητες και τις δυσκολίες από τη μία, και από την άλλη τη δύναμη του έρωτα και της φιλίας (Μαρκομιχελάκη, 2014), και εξιτάρει το ενδιαφέρον του αναγνώστη για την εξέλιξη και κατάληξη αυτών των θεμάτων. Στη συνέχεια, στους στίχους 11-16 και μέσω της μεταφορικής χρήσης της γλώσσας,¹⁵ καλεί τον αναγνώστη «ν' αφουκρασθεί ό,τι 'ναι εδώ γραμμένα, / να πάρει ξόμπλι κι αρμηνειά, βαθιά να θεμελιώνει, / πάντα σ' αμάλαγη φιλιάν, οπού να μην κομπώνει», και ολοκληρώνει, τονίζοντας το αίσιο τέλος στους στίχους 17-18, γράφοντας ότι «...όποιος δίχως πιβουλιά τον πόθο του ξετρέχει, / εις τη αρχή α βασανιστεί, καλό το τέλος έχει» (Holton, 1997: 266-267).

¹² Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να κατανοούν τις σημασίες του ποιητικού λεξιλογίου και να αντιλαμβάνονται τον συγκινησιακό χαρακτήρα της ποίησης.

¹³ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να αντιλαμβάνονται τη σχέση λογοτεχνικής μορφής και περιεχομένου.

¹⁴ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να αναγνωρίζουν στα ποιητικά κείμενα το ποιητικό υποκείμενο.

¹⁵ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να κατανοούν τις σημασίες του ποιητικού λεξιλογίου και να αντιλαμβάνονται τον συγκινησιακό χαρακτήρα της ποίησης.

Το προοίμιο του *Ερωτόκριτου* παρουσιάζει σημαντικές ομοιότητες με τον πρόλογο της κωμωδίας *Φορτουνάτος* του Μάρκου Αντώνιου Φόσκολου. Το έργο αυτό γράφτηκε στη διάρκεια της πολιορκίας του Κάστρου από τους Τούρκους, διαδραματίζεται σε αυτήν την πόλη της Κρήτης και ολοκληρώνεται με τον γάμο του ερωτευμένου ζευγαριού. Η ομοιότητα διαφαίνεται στους πρώτους κίολας στίχους των δύο έργων: ο Ερωτόκριτος ξεκινά με τις μεταφορικές εικόνες του τροχού και της αλλαγής της τύχης («Του κύκλου τα γυρίσματα που ανεβοκατεβαίνουν, / και του τροχού που ώρες ψηλά κι ώρες στα βάθη πηαίνου»), ενώ στον *Φορτουνάτο*¹⁶ η Τύχη παρουσιάζεται προσωποποιημένη, να κρατεί έναν τροχό και να τον γυρίζει. Πάνω σε αυτόν τον τροχό γυρίζουν οι άνθρωποι, κάποιοι εκ των οποίων κατακρημνίζονται και άλλοι εξυψώνονται [Ομάδα Αναλυτικού Προγράμματος (ΟΑΠ) Λογοτεχνίας, 2016-2017: 59]:

Τούτη μου η σβίγα, απού κρατώ στο χέρι και γυρίζω, τούτα τα μάτια, οπού ως τυφλή παντοτινά σφαλίζω, ετούτη μου η κεφαλή, οπού με χρουσά ντυμένη μαλλιιά είναι στην ομπρός μερά και οπίσω μαδισμένη, ετούτες οι φτερούγες μου οπού ανοιγοσφαλίζω	5
και όλο τον κόσμον έτσι αφά και γλήγορα γυρίζω, ετούτοι απού εις τη σβίγα μου βλέπετε και γυρίζου, κι άλλοι στο βάθος κείτουνται κι άλλοι ψηλά καθίζου, κι άλλα σημάδια πλιότερα απού σ' εμέ θωρείτε, κρίνω πως να 'νιαι αφορμή ποια 'μαι να θυμηθήτε.	10
[...]	
Εγώ 'μαι, απού τς απόκοτους και τους ανεργισμένους, τσι πρόθυμους, τσι ποθητούς κι όλους τσι προκομμένους αϊδάρω, και εις τση σβίγας μου το ψήλος τς ανεβάζω, και πλούτη, δόξες και τιμές να πάρουσι σπουδάζω: και τς άνεργους και τσι δειλιούς και τσι παραθεσμιάρους, τς ανάμελους και τους οκνούς κι όλους τς ανεπαψάρους, αυτούς στη σβίγα μου ζερβά πάλι τούσε γυρίζω,	19 25
και κάτω προς τα βάθη τση στον πάτο τσι γκρεμνίζω. Και δε λογιάζουν, οι λωλοί, πως η παραθεσμίά τως η δειλιαση, η ανάπαψη, πως η αναμελιά τως	28
είνιαι αφορμή και στέκουσι πάντα τως ξεπεσμένοι, και από τιμές πολλά γδυμνοί, φτωχοί και ρημασμένοι, μα λέσι πως το Ριζικό τώς φταίγει, ωσά λογιάζου, και μοναχάς τη μοίραν τως καθημερνό ατιμάζου.	30 32

Η σύγκριση ανάμεσα στα δύο προοίμια καταδεικνύει το γεγονός ότι τα δύο έργα, έστω και αν διαφέρουν ως προς το γραμματολογικό είδος (ο *Ερωτόκριτος* ανήκει στη μυθιστορία και ο *Φορτουνάτος* στην κωμωδία), προβάλλουν το αισιόδοξο στοιχείο, μια και στον *Ερωτόκριτο* εκείνος που επιχειρεί να εκπληρώσει τις επιθυμίες του χωρίς τη χρήση δόλου θα

¹⁶ Μάρκος Αντώνιος Φώσκολος, *Φορτουνάτος* (επ. Στ. Ξανθουδίδης), Εν Αθήναις, Εκδοτικός Οίκος «Ελευθερουδάκης», 1922, 31-32: στ. 1-8, 19-32.

βασανιστεί αρχικά, όμως θα έχει αίσιο τέλος, ενώ στον *Φορτουνάτο* η Τύχη επιβραβεύει τους θαρραλέους, τους δραστήριους και τους ενάρετους («Εγώ 'μαι, απού τς απόκοτους και τους ανεργισμένους, / τσι πρόθυμους, τσι ποθητούς κι όλους τσι προκομμένους / αϊδάρω, και εις τση σβίγας μου το ψήλος τς ανεβάζω, / και πλούτη, δόξες και τιμές να πάρουσι σπουδάζω»).¹⁷

Διδακτικές Επισημάνσεις

Κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας:

- Να αναδειχθούν τα βασικά γνωρίσματα της κρητικής λογοτεχνίας, με έμφαση στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της δεύτερης περιόδου (επικρατέστερο γραμματολογικό είδος, παρουσία ανθρώπων στα έργα, η γλώσσα των έργων).
- Να παρουσιαστεί ο ποιητής του *Ερωτόκριτου* και να σχολιαστεί η διαχρονική αξία του ποιητικού του έργου.
- Να σχολιαστεί η διάδοση του *Ερωτόκριτου* από τον 18^ο αιώνα μέχρι τις μέρες μας.
- Να σχολιαστεί η απήχηση του *Ερωτόκριτου* στη νεοελληνική ποίηση, με αναφορές σε συγκεκριμένα παραδείγματα (Διονύσιος Σολωμός *Ο Κρητικός*, Άγγελος Σικελιανός *Μήτηρ Θεού*, Παντελής Πρεβελάκης *Ο Νέος Ερωτόκριτος*, Γιάννης Ρίτσος *Επιτάφιος*, Γιώργος Σεφέρης *Ερωτικός λόγος*, Οδυσσέας Ελύτης *Μονόγραμμα IV*).
- Να παρουσιαστεί η πλοκή του *Ερωτόκριτου*.
- Να αναδειχθούν τα βασικά θέματα του *Ερωτόκριτου*, όπως προβάλλονται στους στίχους 1-18 («Του κύκλου τα γυρίσματα...»).
- Να γίνει σύγκριση ανάμεσα στο προοίμιο του *Ερωτόκριτου* και στο προοίμιο της κωμωδίας *Φορτουνάτος* του Μάρκου Αντώνιου Φόσκολου, ως προς το θέμα της τύχης που καθορίζει τη ζωή των ανθρώπων.

Ενδεικτικές Ερωτήσεις

1. Να προσδιορίσετε: α) Την περίοδο της κρητικής λογοτεχνίας στην οποία κατατάσσεται ο *Ερωτόκριτος* και β) Τα βασικά χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου ως προς το

¹⁷ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Ροδοσθένους Μαρίνα, 2011, «Το θέμα της "Τύχης" στον πρόλογο της κωμωδίας του Φόσκολου *Φορτουνάτος*: Σύνδεση με "του κύκλου τα γυρίσματα" στη μυθιστορία του Κορνάρου *Ερωτόκριτος*», Πεπραγμένα Ι΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Τόμος Β3, Χανιά, Φιλολογικός Σύλλογος «Ο Χρυσόστομος»: 465-480: file:///C:/Users/USER/Desktop/ERWTOKRITOS/40831270%20(1)16.6.2020.pdf.

γραμματολογικό είδος των έργων, την παρουσία των ανθρώπων σε αυτά, και τη γλώσσα στην οποία είναι γραμμένα.

2. Αφού μελετήσετε τους τελευταίους στίχους του *Ερωτόκριτου* που παρατίθενται πιο κάτω, να παρουσιάσετε τον ποιητή του έργου και τις βασικότερες πληροφορίες σχετικά με τη ζωή του:

Θωρώ πολλούς και πεθυμούν, κ' έχω το γροικημένα,
να μάθουν τίς εκόπιασεν εις τ' απανωγραμμένα. 1540

Κ' εγώ δε θε να κουρφευτώ κι αγνώριστο να μ' έχου,
μα θέλω να φανερωθώ, κι όλοι να με κατέχου.

ΒΙΤΣΕΝΤΖΟΣ είν' ο ποιητής και στη γενιά ΚΟΡΝΑΡΟΣ,
που να βρεθή ακριμάπιστος, σα θα τον πάρη ο Χάρος. 1545

Στη Στείαν εγεννήθηκε, στη Στείαν ενεθράφη,
εκεί 'καμε κ' εκόπιασεν ετούτα, που σας γράφει.

Στο Κάστρον επαντρέυτηκε σαν αρμηνεύγει η φύση,
το τέλος τ' έχει να γενεί όπου ο Θεός ορίσει.

3. Να εντοπίσετε: α) τα βασικά θέματα του *Ερωτόκριτου* όπως παρουσιάζονται στην Εισαγωγή (Α' στ. 1-18) και β) τα εκφραστικά μέσα με τα οποία αυτά αποδίδονται.
4. i. Να προσδιορίσετε: α) το ποιητικό υποκείμενο και β) το ρηματικό πρόσωπο στο οποίο μιλά στην Εισαγωγή (Α' στ. 1-18).
ii. Να σχολιάσετε τη λειτουργία των πιο πάνω σε σχέση με το περιεχόμενο.
5. Να εντοπίσετε τα εκφραστικά μέσα με τα οποία παρουσιάζεται το θεματικό στοιχείο του τροχού της τύχης στο προοίμιο του *Ερωτόκριτου* και στο προοίμιο της κωμωδίας *Φορτουνάτος* του Μάρκου Αντώνιου Φόσκολου.
6. Να συγκρίνετε το προοίμιο του *Ερωτόκριτου* με το ακόλουθο απόσπασμα από το ποίημα του Γιώργου Σεφέρη *Ερωτικός λόγος* α) ως προς την παρουσία της μοίρας και τις μεταβολές της τύχης των ανθρώπων και β) ως προς τα εκφραστικά μέσα με τα οποία προβάλλονται τα θέματα αυτά.

Α'

Ρόδο της μοίρας, γύρευες να βρεις να μας πληγώσεις
μα έσκυβες σαν το μυστικό που πάει να λυτρωθεί
κι ήταν ωραίο το πρόσταγμα που δέχτηκες να δώσεις
κι ήταν το χαμογέλιο σου σαν έτοιμο σπαθί.

Του κύκλου σου το ανέβασμα ζωντάνευε τη χτίση
από τ' αγάθι σου έφευγε του δρόμου ο στοχασμός
η ορμή μας γλυκοχάραζε γυμνή να σ' αποχτήσει
ο κόσμος ήταν εύκολος· ένας απλός παλμός. [...]

Δ'

[...] Στη φαντασία θα γύριζαν τα χωρισμένα φίδια
(Το δάσος λάμπει με πουλιά βλαστούς και ροδαμούς)
μένουν ακόμη τα σγουρά γυρέματά τους, ίδια

του κύκλου τα γυρίσματα που φέρνουν τους καημούς.

Γιώργος Σεφέρης, *Ποιήματα*, Αθήνα, Ίκαρος, ¹³1981 (1940), 27, 31.

7. Να εντοπίσετε τα εκφραστικά μέσα με τα οποία παρουσιάζεται το θέμα της δύναμης του έρωτα στο προοίμιο του *Ερωτόκριτου* και στο ποίημα του Οδυσσέα Ελύτη *Μονόγραμμα IV*:

Οι πελώριες λιάνες και των ηφαιστειών οι λάβες
Θα 'ρθει μέρα, μ' ακούς
Να μας θάψουν, κι οι χιλιάδες ύστερα χρόνοι
Λαμπερά θα μας κάνουν πετρώματα, μ' ακούς
Να γυαλίσει επάνω τους η απονιά, μ' ακούς
Των ανθρώπων
Και χιλιάδες κομμάτια να μας ρίξει

Στα νερά ένα ένα, μ' ακούς
Τα πικρά μου βότσαλα μετρώ, μ' ακούς
Κι είναι ο χρόνος μια μεγάλη εκκλησία, μ' ακούς
Όπου κάποτε οι φιγούρες
Των Αγίων
Βγάζουν δάκρυ αληθινό, μ' ακούς
Οι καμπάνες ανοίγουν αψηλά, μ' ακούς
Ένα πέρασμα βαθύ να περάσω
Περιμένουν οι άγγελοι με κεριά και νεκρώσιμους ψαλμούς
Πουθενά δεν πάω, μ' ακούς
Ή κανείς ή κι οι δύο μαζί, μ' ακούς

Το λουλούδι αυτό της καταιγίδας και, μ' ακούς
Της αγάπης
Μια για πάντα το κόψαμε
Και δε γίνεται ν' ανθίσει αλλιώς, μ' ακούς
Σ' άλλη γη, σ' άλλο αστέρι, μ' ακούς
Δεν υπάρχει το χώμα, δεν υπάρχει ο αέρας
Που αγγίξαμε, ο ίδιος, μ' ακούς

Και κανείς κηπουρός δεν ευτύχησε σ' άλλους καιρούς

Από τόσον χειμώνα κι από τόσους βοριάδες, μ' ακούς
Να τινάξει λουλούδι, μόνο εμείς, μ' ακούς
Μες στη μέση της θάλασσας
Από μόνο το θέλημα της αγάπης, μ' ακούς
Ανεβάσαμε ολόκληρο νησί, μ' ακούς
Με σπηλιές και με κάβους κι ανθισμένους γκρεμούς
Άκου, άκου
Ποιος μιλεί στα νερά και ποιος κλαίει -ακούς;
Ποιος γυρεύει τον άλλο, ποιος φωνάζει -ακούς;
Είμ' εγώ που φωνάζω κι είμ' εγώ που κλαίω, μ' ακούς
Σ' αγαπώ, σ' αγαπώ, μ' ακούς.

λιάνες= αναρριχητικά φυτά

Οδυσσέας Ελύτης, *Ποίηση*, Αθήνα, Ίκαρος, 52008 (2002), 255-257.

Η σκηνή ξεκινά με την εισαγωγική φράση «Λέγει της ο Ρωτόκριτος», η οποία εισάγει τον αναγνώστη στα λόγια του Ερωτόκριτου. Ο ερωτευμένος νέος, απευθυνόμενος στην Αρετούσα, χρησιμοποιεί ευθεία ερώτηση,¹⁸ με την οποία εισάγει, με τη σειρά του, την αγαπημένη του κατευθείαν στο θέμα της συζήτησης, που αφορά στην απόφαση του πατέρα της να τον εξορίσει, μετά την προξενιά που του έστειλε («Ήκουσες τα μαντάτα, / που ο κύρης σου μ' εξόρισε στις ξενιτιάς τη στράτα; / Κ' εφάνη του κ' εσφάγηκεν ογι' αφορμή εδική σου, / σαν άκουσε την προξενιά που 'πες να του μιλήσου»). Ταυτόχρονα, εκφράζει ο Ερωτόκριτος την ανησυχία του σε σχέση με το πώς θα αντιδράσει ο δικός του πατέρας, ο Πεζόστρατος («κι ο κύρης μου απ' την πρίκα του λογιάζω ν' αποθάνει»), φανερώνοντας με αυτόν τον τρόπο τη δραματική κατάσταση στην οποία έχει βρεθεί τόσο ο ίδιος όσο και η οικογένειά του.

Σε τέσσερις μέρες θα φύγει· μέσα από την επανάληψη της ερωτηματικής φράσης «και πώς»¹⁹ καθώς και με την παρατακτική σύνδεση,²⁰ εκφράζει τους έντονους προβληματισμούς του («και πώς να σ' αποχωριστώ και πώς να σου μακρύνω / και πώς να ζήσω δίχως σου στον ξορισμόν εκείνο;»), οι οποίοι κορυφώνονται στους αμέσως επόμενους στίχους, καθώς θεωρεί πως στην εξορία θα έρθει και το τέλος του («Εσίμωσε το τέλος μου, μάθεις το θες, κερά μου, / στα ξένα πως μ' εθάψασι κ' εκεί 'ν' τα κόκκαλά μου»).

Ο Ερωτόκριτος έχει επίγνωση του γεγονότος πως ο ίδιος ανήκει σε κατώτερη κοινωνική τάξη, σε σχέση με την Αρετούσα,²¹ και μέσω της πρόδρομης αφήγησης²² προβλέπει ότι ο βασιλιάς Ηράκλης θα αναζητήσει ένα ρηγόπουλο για σύζυγο της Αρετούσας («Κατέχω το κι ο κύρης σου γλήγορα σε παντρεύει· /ρηγόπουλο, αφεντόπουλο, σαν είσ' εσύ, γυρεύει»), ενώ η ίδια δεν θα μπορεί να αντισταθεί στην πατρική εξουσία («κι ουδέ μπορείς ν' αντισταθείς στά θέλουν οι γονιοί σου, / νικούν τηνε τη γνώμη σου κι αλλάσσει η όρεξή σου»)²³. Για αυτό τον λόγο της ζητά, όταν θα έρθει εκείνη η στιγμή που θα αρραβωνιαστεί, να αναστενάξει βαριά («την ώρα που αρραβωνιαστείς, να βαρاناστενάξεις»), και ακολούθως, όταν παντρευτεί («κι όντε σα νύφη στολιστείς, σαν παντρεμένη αλλάξεις»), με δάκρυα στα

¹⁸ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να αντιλαμβάνονται τη σχέση λογοτεχνικής μορφής και περιεχομένου.

¹⁹ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να αναγνωρίζουν τα βασικά σχήματα λόγου της ποιητικής γλώσσας και να κατανοούν τη λειτουργία τους.

²⁰ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να αντιλαμβάνονται τη σχέση λογοτεχνικής μορφής και περιεχομένου.

²¹ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να κατανοούν μέσα από τα λογοτεχνικά έργα τους τρόπους, με τους οποίους διαμορφώνονται οι σχέσεις των ανθρώπων.

²² Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να κατανοούν τη λειτουργία του χρόνου στην αφήγηση.

²³ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να κατανοούν μέσα από τα λογοτεχνικά έργα τους τρόπους, με τους οποίους διαμορφώνονται οι σχέσεις των ανθρώπων.

μάτια να απευθυνθεί στον ίδιο, λέγοντάς του, «Ρωτόκριτε καημένε, / τά σου 'ταξα ελησμόνησα, τό 'θελες πλιο δεν είναι». Η χρήση του ευθέως λόγου²⁴ τονίζει τη σημασία των λέξεων και καθιστά ακόμη πιο δραματική τη συγκεκριμένη σκηνή ανάμεσα στους δύο νέους, εξαιτίας της πιθανότητας να χωριστούν μια για πάντα.

Στους επόμενους στίχους (1377-1380) η δραματικότητα εντείνεται ακόμη περισσότερο με τη χρήση μεταφορικών εκφράσεων²⁵ που προκαλούν ιδιαίτερη συγκίνηση. Ο Ερωτόκριτος αναφέρεται σε έναν πιθανό γάμο της Αρετούσας με κάποιον άλλο («Κι όντε σ' αγάπη αλλού γαμπρού θες δώσεις την εξά σου / και νοικοκύρης να γενεί στα κάλλη τα δικά σου, / όντε με σπλάχνος σε φιλεί και σε περιλαμπάνει»), και της ζητά να θυμάται πως αυτός θα έχει πεθάνει για εκείνη («θυμήσου ενός οπού για σε εβάλθη ν' αποθάνει»), πληγωμένος, διότι δεν μπόρεσε να της εκφράσει όπως θα ήθελε την αγάπη του για αυτήν («Θυμήσου πως μ' επλήγωσες κ' έχω θανάτου πόνο / κι ουδέ ν' απλώσω μ' άφηκες σκίας το δακτύλι μόνο»).

Ο Ερωτόκριτος εξακολουθεί να απευθύνεται στην Αρετούσα και τα λόγια του αποδεικνύουν από τη μια τα αισθήματά του για αυτήν και από την άλλη τον πόνο που νιώθει, διότι τη χάνει για πάντα από κοντά του. Με πόνο ψυχής της ζητά μια φορά κάθε μήνα να τον σκέφτεται, να βλέπει τη ζωγραφιά της που ο ίδιος είχε ζωγραφίσει πάνω σε πανί και τα τραγούδια που τους συνδέουν, ώστε να μην τον ξεχνά («Και κάθε μήνα μια φορά μέσα στην κάμερά σου / λόγιαζε τά 'παθα για σε, να με πονεί η καρδιά σου· / και πιάνε και τη σγουραφιά που 'βρες στ' αρμάρι μέσα, / και τα τραγούδια, που 'λεγες το πως πολλά σ' αρέσα, / και διάβαζέ τα, θώρειε τα, κι αναθυμού κ' εμένα, / που μ' εξορίσανε για σε πολλά μακρά στα ξένα»). Όταν πληροφορηθεί τον θάνατό του να τον λυπηθεί, να κλάψει και να κάψει τα τραγούδια αυτά, ώστε να ξεχαστούν («Κι όντε σου πουν κι απόθανα, λυπήσου με και κλάψε / και τα τραγούδια που 'βγαλα, μες στη φωτιά τα κάψε, / για να μην εύρεις αφορμήν εισέ καιρό κιανένα / πλιο σου να τ' αναθυμηθείς, μα να 'ν' λησμονημένα»).

Συνεχίζοντας τον δραματικό του μονόλογο, ο Ερωτόκριτος παρακαλεί την Αρετούσα να θυμάται πολύ καλά αυτά τα λόγια και παρομοιάζοντας τη σχέση τους με ένα κερι,²⁶ -μοτίβο που επαναλαμβάνεται και σε άλλα κείμενα²⁷ δηλώνει πως σαν φύγει μακριά, στα ξένα, η

²⁴ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να αντιλαμβάνονται τη σχέση λογοτεχνικής μορφής και περιεχομένου.

²⁵ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να κατανοούν τις σημασίες του ποιητικού λεξιλογίου και να αντιλαμβάνονται τον συγκινησιακό χαρακτήρα της ποίησης

²⁶ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να αναγνωρίζουν τα βασικά σχήματα λόγου της ποιητικής γλώσσας και να κατανοούν τη λειτουργία τους.

²⁷ Για περισσότερα βλ. http://georgakas.lit.auth.gr/dimodis/index.php?option=com_chronoforms&chronoform=showErgo&ergoID=115#eisagogi

σχέση αυτή θα είναι πλέον όπως το κερί που θα έχει σβήσει («Παρακαλώ, θυμού καλά, ό,τι σου λέγω τώρα / κι ογλήγορα μισεύγω σου, μακραίνω από τη χώρα / κι ας τάξω ο κακορίζικος, πως δε σ' είδα ποτέ μου / μα ένα κερίν αφτούμενον εκράτουν κ' ήσβησέ μου»). Παρόλα αυτά, δηλώνει πως εκεί που θα βρίσκεται, δεν θα γυρίσει να κοιτάξει άλλη γυναίκα («Μα όπου κι αν πάγω, όπου βρεθώ και τον καιρό που ζήσω, / τάσσω σου άλλη να μη δω μηδέ ν' αναντρανίσω»), ενώ με την αντίθεση²⁸ «κάλλιό 'χω εσέ με θάνατο παρ' άλλη με ζωή μου», τονίζει την αιώνια αγάπη που νιώθει για αυτή.

Ολοκληρώνοντας, ο Ερωτόκριτος αναφέρεται στην τελειότητα της ομορφιάς της Αρετούσας, και ομολογεί πως «οι ομορφιές σου έτοιμας λογής το φως μου ετριγουρίσα / κ' έτοιμας λογής οι ερωτιές εκεί σ' εσγουραφίσα», ώστε όπου κι αν στρέψει τα μάτια του «πράμα άλλο δεν μπορώ να δω παρά τη στόρησή σου». Κλείνοντας τις αναφορές του, δηλώνει πως τη στιγμή που θα πεθάνει, ένας δικός της χαιρετισμός θα τον ζωντανέψει («Κι ας είσαι εις τούτο θαρρετή πως όντεν αποθαίνω, / χαιρετισμό να μου 'πεμπες την ώρα κείνη γιαίνω»).

Στους στίχους που ακολουθούν (1407-1410), το ποιητικό υποκείμενο,²⁹ όπως και στα υπόλοιπα αφηγηματικά μέρη του *Ερωτόκριτου*, είναι ο ίδιος ο ενδοκειμενικός ποιητής, ο οποίος μιλάει σε γ' πρόσωπο, γνωρίζει τα πάντα, σχολιάζει και κρίνει πρόσωπα και γεγονότα, και δίνει τον λόγο στους ήρωες, για να μιλήσουν σε ευθύ λόγο. Στα αφηγηματικά αυτά μέρη ο ποιητής προαναγγέλλει την παρουσία του, τοποθετώντας στην αρχή κάθε τέτοιου μέρους τη λέξη «ΠΟΙΗΤΗΣ», ενώ στα διαλογικά μέρη τοποθετεί τα ονόματα των ηρώων πριν από τα λόγια τους (βλ. στίχους 1411-1450).

ΠΟΙΗΤΗΣ

Δεν ημπορεί πλιο η Αρετή ετούτα ν' απομένει
κι αγκουσεμένη ευρίσκεται και ξεπεριορισμένη
και λέγει του να μη μιλεί, πλιότερα μη βαραίνει
για λαβωμένη τσ' ερωτιάς, του πόθου αρρωστημένη: 1410

Στους στίχους 1407-1410 ο ενδοκειμενικός ποιητής στρέφει την προσοχή του στην Αρετούσα, η οποία δεν μπορεί πλέον να υπομένει όλα αυτά («δεν ημπορεί πλιο η Αρετή ετούτα ν' απομένει»). Οι δύο πρώτες μετοχές³⁰ που χρησιμοποιεί («αγκουσεμένη», «ξεπεριορισμένη») φανερώνουν ακριβώς την άσχημη ψυχολογική κατάσταση της νέας, μετά

²⁸ Ο.π.

²⁹ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να αναγνωρίζουν στα ποιητικά κείμενα το ποιητικό υποκείμενο.

³⁰ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να αντιλαμβάνονται τη σχέση λογοτεχνικής μορφής και περιεχομένου.

τον δραματικό μονόλογο του Ερωτόκριτου και την προοπτική ότι θα τον χάσει για πάντα, ενώ οι ακόλουθες δύο μετοχές που χρησιμοποιούνται σε μεταφορικές εκφράσεις³¹ («λαβωμένη τσ' ερωτιάς», «του πόθου αρρωστημένη») προκαλούν έντονη συγκίνηση στους αναγνώστες. Στους στίχους που ακολουθούν (1411-1450) η Αρετούσα απευθύνεται στον Ερωτόκριτο:

ΑΡΕΤΟΥΣΑ

«Τα λόγια σου, Ρωτόκριτε, φαρμάκιν εβαστούσα κι ουδ' όλπιζα ουδ' ανίμενα τ' αφτιά μου ό,τι σ' ακούσα. Ίντά 'ναι τούτα τά μιλείς κι ο νους σου πώς τα βάνει, πού τα 'βρε αυτάνα η γλώσσα σου οπού μ' αναθιβάνει;	
Και πώς μπορεί τούτη η καρδιά που με χαρά μεγάλη στη μέση της εφύτεψε τα νόστιμά σου κάλλη και θρέφει σε καθημερινό, στα σωθικά ριζώνεις, ποτίζει σε το αίμα τση κι ανθείς και μεγαλώνεις	1415
κι ώς σ' έβαλε, σ' εκλειδωσε, δε θέλει πλιο ν' ανοίξει και το κλειδίν ετσάκισεν άλλης να μη σε δείξει, και πώς μπορεί άλλο δεντρόν, άλλοι βλαστοί κι άλλα άθη, μέσα της πλιο να ριζωθούν, που το κλειδίν εχάθη;	1420
Σγουραφιστή σ' όλο το νουν έχω τη στόρησή σου και δε μπορώ άλλη πλιο να δω παρά την εδική σου· χίλιοι σγουράφοι να βρεθού, με τέχνη, με κοντύλι να θε να σγουραφίσουσι μάτια άλλα κι άλλα χείλη,	1425
τη στόρησή σου ως τηνε δου, χάνεται η μάθησή τως, γιατί καλλιιά 'ναι η τέχνη μου παρά την εδική τως. Εγώ, όντε σ' εσγουράφισα, ήβγαλα απ' την καρδιά μου αίμα και με το αίμα μου εγίνη η σγουραφιά μου·	1430
κι όποια με το αίμα της καρδιάς μιά σγουραφιά τελειώσει, κάνει την όμορφη πολλά κι ουδέ μπορεί να λειώσει· πάντά 'ναι η σάρκα ζωντανή, καταλυμό δεν έχει και ποιος να κάμει σγουραφιά πλιο σαν εμέ κατέχει;	1435
Τα μάτια, ο νους μου κ' η καρδιά, κ' η όρεξη εθελήσα κ' εσμίξαν και τα τέσσερα, όντε σ' εσγουραφίσα· και πώς μπορώ να σ' αρνηθώ; Κι α θέλω, δε μ' αφήνει τούτ' η καρδιά που εσύ 'βαλες σ' τσ' αγάπης το καμίνι	1440
κ' εξαναγίνη στην πυρά, την πρώτη φύση εχάσε, η στόρησή μου εχάθηκε και τη δική σου επιάσε. Λοιπό μη βάλεις λογισμό σ' έτοια δουλειά, να ζήσεις, δε σ' απαρνούμαι εγώ ποτέ κι ουδέ κ' εσύ μ' αφήσεις.	1445
Κι ο κύρης μου όντε βουληθεί και θε να με παντρέψει και δω πως γάμο κτάσεται και το γαμπρό γυρέψει, κάλλια θανάτους εκατό την ώρα θέλω πάρει, άλλος παρά ο Ρωτόκριτος γυναίκα να με πάρει. Μα για να πάψει ο λογισμός αυτός όπου σε κρίνει κι ολπίδα μια παντοπινή στους δυο μας ν' απομείνει την ώρα τούτη θέλεις δει, κι ας πάψει η έγνοια η τόση, πράμαν οπού παρηγοριά πολλή σου θέλει δώσει».	1450

³¹ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να κατανοούν τις σημασίες του ποιητικού λεξιλογίου και να αντιλαμβάνονται τον συγκινησιακό χαρακτήρα της ποίησης.

Αρχικά η Αρετούσα εκφράζει, με τη χρήση μιας μεταφορικής έκφρασης,³² την απογοήτευσή της για τον τρόπο που την αντιμετώπισε ο Ερωτόκριτος, αναφερόμενη στο φαρμάκι που έχει δεχτεί από τον ίδιο («Τα λόγια σου, Ρωτόκριτε, φαρμάκιν εβαστούσα»), και επισημαίνει πως ουδέποτε έλπιζε να ακούσει ό,τι άκουσε από αυτόν («κι ουδ' όλπριζα ουδ' ανίμενα τ' αφτιά μου ό,τι σ' ακούσα». Ακολούθως, θέτει στον Ερωτόκριτο μια σειρά ερωτημάτων:³³ («'Ιντά 'ναι τούτα τά μιλείς κι ο νους σου πώς τα βάνει, / πού τα 'βρε αυτάνα η γλώσσα σου οπού μ' αναθιβάνει;»), στην προσπάθειά της να αντιληφθεί καλύτερα την αντίδρασή του, ενώ στη συνέχεια και με τη χρήση μεταφορικών εκφράσεων³⁴ και παραστατικών εικόνων,³⁵ επιχειρεί να περιγράψει την αληθινή αγάπη που νιώθει η ίδια προσωπικά για αυτόν. Μάλιστα, μιλώντας αλληγορικά,³⁶ η Αρετούσα αναφέρεται στον βλαστό που φύτεψε στην καρδιά της και που καθημερινά ριζώνει και μεγαλώνει, αφού τρέφεται από την ίδια («Και πώς μπορεί τούτη η καρδιά που με χαρά μεγάλη / στη μέση της εφύτεψε τα νόστιμά σου κάλλη / και θρέφει σε καθημερινό, στα σωθικά ριζώνεις, / ποτίζει σε το αίμα τση κι ανθείς και μεγαλώνεις»)- πρόκειται για τον ίδιο τον Ερωτόκριτο, ο οποίος έχει εισβάλει τόσο βαθιά στην καρδιά της. Η εικόνα ολοκληρώνεται με την Αρετούσα να ομολογεί πως το κλειδί με το οποίο έχει κλειδώσει την καρδιά της έχει πλέον χαθεί, με αποτέλεσμα άλλη γυναίκα να μην μπορέσει ποτέ να δει και να αγαπήσει, ενδεχομένως, τον Ερωτόκριτο («κι ώς σ' έβαλε, σ' εκλείδωσε, δε θέλει πλιο ν' ανοίξει / και το κλειδίν ετσάκισεν άλλης να μη σε δείξει»). Παράλληλα, θέτει ένα ρητορικό ερώτημα³⁷ και χρησιμοποιεί και πάλι μεταφορικές εκφράσεις,³⁸ ώστε να δηλώσει emphatically πως τελικά κανείς άλλος άντρας δεν θα μπορέσει να κερδίσει την αγάπη της και να κατακτήσει μια θέση στην καρδιά της, όπως έπραξε ο Ερωτόκριτος («και πώς μπορεί άλλο δεντρόν, άλλοι βλαστοί κι άλλα άθη, / μέσα της πλιο να ριζωθούν, που το κλειδίν εχάθη;»).

Και πάλι απευθυνόμενη στον Ερωτόκριτο, η Αρετούσα εξομολογείται πως στο μυαλό της κυριαρχεί μονάχα η μορφή του («Σγουραφιστή σ' όλο το νουν έχω τη στόρησή σου») και

³² Ο.π.

³³ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να αντιλαμβάνονται τη σχέση λογοτεχνικής μορφής και περιεχομένου.

³⁴ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να κατανοούν τις σημασίες του ποιητικού λεξιλογίου και να αντιλαμβάνονται τον συγκινησιακό χαρακτήρα της ποίησης.

³⁵ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να αντιλαμβάνονται τη σχέση λογοτεχνικής μορφής και περιεχομένου.

³⁶ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να αναγνωρίζουν τα βασικά σχήματα λόγου της ποιητικής γλώσσας και να κατανοούν τη λειτουργία τους.

³⁷ Ο.π.

³⁸ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να κατανοούν τις σημασίες του ποιητικού λεξιλογίου και να αντιλαμβάνονται τον συγκινησιακό χαρακτήρα της ποίησης.

πως δεν μπορεί να δει κανενός άλλου τη μορφή («και δε μπορώ άλλη πλιο να δω παρά την εδική σου»). Και είναι η αγάπη και η αφοσίωση που νιώθει τέτοια, ώστε ακόμη και χίλιοι ζωγράφοι να επιχειρήσουν να ζωγραφίσουν μάτια και χείλη («χίλιοι σγουράφοι να βρεθούν, με τέχνη, με κοντύλι / να θε να σγουραφίσουσι μάτια άλλα κι άλλα χείλη»), δεν θα το πετύχουν («τη στόρησή σου ως τηνε δου, χάνεται η μάθησή τως»), μια και θεωρεί πως η ίδια, επειδή ακριβώς τρέφει όλα αυτά τα συναισθήματα για τον ίδιο, αποδίδει τη μορφή του καλύτερα από όλους («γιατί καλλιὰ 'ναι η τέχνη μου παρά την εδική τως»).

Συνεχίζοντας διευκρινίζει, μέσω της μεταφορικής χρήσης της γλώσσας³⁹ που προκαλεί έντονη συγκίνηση, λόγω των συναισθημάτων που νιώθει για τον Ερωτόκριτο, πως η εικόνα του Ερωτόκριτου που υπάρχει στο μυαλό της έγινε με το ίδιο της το αίμα που έβγαλε από την καρδιά της («Εγώ, όντε σ' εσγουράφισα, ήβγαλα απ' την καρδιά μου / αίμα και με το αίμα μου εγίνη η σγουραφιά μου»). Για αυτόν τον λόγο η συγκεκριμένη ζωγραφιά είναι η πιο όμορφη και η πιο ανθεκτική, όπως κάθε άλλη ζωγραφιά που γίνεται με της καρδιάς το αίμα («κι όποια με το αίμα της καρδιάς μιά σγουραφιά τελειώσει, / κάνει την όμορφη πολλά κι ουδέ μπορεί να λειώσει»). Η μεταφορική χρήση των λέξεων συνεχίζεται και στους επόμενους στίχους,⁴⁰ στους οποίους εντείνεται και κορυφώνεται ακόμη περισσότερο η συγκίνηση που προκαλούν τα λόγια της Αρετούσας, η οποία καταλήγει στο συμπέρασμα πως το αποτέλεσμα μιας τέτοιας ζωγραφιάς, είναι η τελειότητα που την χαρακτηρίζει («πάντὰ 'ναι η σάρκα ζωντανή, καταλυμό δεν έχει»), και ολοκληρώνει τις σκέψεις της θέτοντας το ρητορικό ερώτημα:⁴¹ «και ποιος να κάμει σγουραφιά πλιο σαν εμέ κατέχει»;

Σύμφωνα με την Αρετούσα, η επιτυχία της ζωγραφιάς αποδίδεται στον συνδυασμό των ματιών, του νου, της καρδιάς και της όρεξής της («Τα μάτια, ο νους μου κ' η καρδιά, κ' η όρεξη εθελήσα / κ' εσμίξαν και τα τέσσερα, όντε σ' εσγουραφίσα»), και ως εκ τούτου αδυνατεί να απαρνηθεί τον Ερωτόκριτο («και πώς μπορώ να σ' αρνηθώ;»). Του δηλώνει, ευθέως, πως ακόμη και αν το θελήσει η ίδια, η καρδιά της δεν θα το επιτρέψει, διότι, όπως η ίδια αναφέρει χαρακτηριστικά μέσω μεταφορικών εκφράσεων,⁴² ο ίδιος έριξε στην καρδιά της τη φωτιά που σιγοκαίει και δεν την αφήνει να ησυχάσει («Κι α θέλω, δε μ' αφήνει / τούτ' η καρδιά που εσύ 'βαλες σ' τσ' αγάπης το καμίνι»). Ως αποτέλεσμα, η Αρετούσα τονίζει πως δεν θα απαρνηθεί

³⁹ Ο.π.

⁴⁰ Ο.π.

⁴¹ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να αναγνωρίζουν τα βασικά σχήματα λόγου της ποιητικής γλώσσας και να κατανοούν τη λειτουργία τους.

⁴² Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να κατανοούν τις σημασίες του ποιητικού λεξιλογίου και να αντιλαμβάνονται τον συγκινησιακό χαρακτήρα της ποίησης.

τον αγαπημένο της, ενώ ούτε ο ίδιος θα την αφήσει («δε σ' απαρνούμαι εγώ ποτέ κι ουδέ κ' εσύ μ' αφήσεις»), και σε περίπτωση που ο πατέρας της θελήσει να την παντρέψει με κάποιον άλλο,⁴³ εκτός από τον Ερωτόκριτο («Κι ο κύρης μου όντε βουληθεί και θε να με παντρέψει / και δω πως γάμο κτάσσει και το γαμπρό γυρέψει»), θα προτιμήσει τον θάνατο («κάλλια θανάτους εκατό την ώρα θέλω πάρει»).

Η σκηνή ολοκληρώνεται με την Αρετούσα να αναφέρει στον Ερωτόκριτο, πως για να σταματήσει να σκέφτεται όλα αυτά και να μπορέσει να δώσει στη σχέση τους μια ελπίδα παντοτινή («Μα για να πάψει ο λογισμός αυτός όπου σε κρίνει / κι ολπίδα μια παντοτινή στους δυο μας ν' απομείνει»), θα πρέπει να δει τι συμβαίνει πραγματικά μεταξύ τους τη δεδομένη στιγμή και να σταματήσει να έχει τόση έγνοια («την ώρα τούτη θέλεις δει, κι ας πάψει η έγνοια η τόση»). Κάτι τέτοιο, όπως δηλώνει εμφατικά η Αρετούσα στον τελευταίο στίχο, θα τον παρηγορήσει πολύ («πράμαν οπού παρηγοριά πολλή σου θέλει δώσει»). Στον τελευταίο αυτό στίχο εντοπίζεται παρήχηση,⁴⁴ επανάληψη δηλ. μέσα στον ίδιο στίχο όμοιων φθόγγων (του π και του ρ) με σκοπό την πιο έντονη προβολή του νοήματος του στίχου και κατά συνέπεια της πρόθεσης της Αρετούσας να καθησυχάσει τον αγαπημένο της και να του εκφράσει για μια ακόμη φορά τα συναισθήματα αγάπης και αφοσίωσης που τρέφει για τον ίδιο.

Διδακτικές Επισημάνσεις

Κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας:

- Να παρουσιαστούν στοιχεία της γλώσσας και στιχουργίας του *Ερωτόκριτου*.
- Να εντοπιστεί το ποιητικό υποκείμενο και η λειτουργία του σε σχέση με το περιεχόμενο.
- Να εντοπιστούν τα εκφραστικά μέσα και η λειτουργία τους.
- Να εντοπιστούν οι αφηγηματικές τεχνικές και η λειτουργία τους.
- Να αναδειχθεί το ζήτημα των κοινωνικών τάξεων.
- Να αναδειχθεί το ζήτημα της πατριαρχικής οικογένειας σε σχέση με τον θεσμό του γάμου.

⁴³ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να κατανοούν μέσα από τη λογοτεχνία τους τρόπους με τους οποίους διαμορφώνονται οι σχέσεις των ανθρώπων.

⁴⁴ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/-τριες να αναγνωρίζουν τα βασικά σχήματα λόγου της ποιητικής γλώσσας και να κατανοούν τη λειτουργία τους.

- Να χαρακτηριστούν ο Ερωτόκριτος και η Αρετούσα.

Ενδεικτικές Ερωτήσεις

1. i. Να προσδιορίσετε α) το ποιητικό υποκείμενο και β) το ρηματικό πρόσωπο στο οποίο μιλά στη σκηνή του «Αποχωρισμού» (Γ΄ στ. 1355-1356).
ii. Να σχολιάσετε τη λειτουργία των πιο πάνω σε σχέση με το περιεχόμενο.
2. Να σχολιάσετε τη λειτουργία της ευθέως ερώτησης, με την οποία ξεκινά η σκηνή του αποχωρισμού (στ. 1355-1450).
3. Να εντοπίσετε το ρητορικό σχήμα της επανάληψης που δεσπόζει στους στίχους 1363-1364 και να σχολιάσετε τη λειτουργία του σε σχέση με τους στίχους 1365-1366.
4. Να εντοπίσετε την αφηγηματική τεχνική που συνδέεται με την «τάξη της αφήγησης»/με τον χρόνο στους στίχους 1367-1370.
5. Να καταγράψετε τα εκφραστικά μέσα με τα οποία επιτυγχάνεται η δραματικότητα στους στίχους 1371-1383.
6. Να εντοπίσετε το σχήμα λόγου στον στίχο 1405 και να σχολιάσετε τη λειτουργία του σε σχέση με τη στάση που κρατά ο Ερωτόκριτος, ενόψει της εξορίας του.
7. Να χαρακτηρίσετε τον Ερωτόκριτο, κάνοντας αναφορά σε συγκεκριμένους στίχους από τον «Αποχωρισμό».
8. Να εντοπίσετε μεταφορικές εκφράσεις που προκαλούν έντονη συγκίνηση.
9. Να σχολιάσετε την ψυχολογία της Αρετούσας στους στίχους 1407-1414, κάνοντας αναφορά στα εκφραστικά μέσα με τα οποία παρουσιάζεται αυτή.
10. Να εντοπίσετε το σχήμα λόγου που ξεχωρίζει στους στίχους 1415-1422 και να εξηγήσετε τον λειτουργικό του ρόλο σε σχέση με τα λόγια της Αρετούσας (στ. 1411-1450).
11. Να εντοπίσετε και να σχολιάσετε τη μεταφορική χρήση των λέξεων στους στίχους 1429-1434 σε σχέση με την προσπάθεια της Αρετούσας να πείσει τον Ερωτόκριτο για τα αισθήματά της.
12. Να εντοπίσετε την παρήχηση που εντοπίζεται στον στίχο 1450 και να σχολιάσετε τη λειτουργία της σε σχέση με τους στίχους 1411-1450.
13. Να χαρακτηρίσετε την Αρετούσα, κάνοντας αναφορά σε συγκεκριμένους στίχους από τον «Αποχωρισμό».
14. Να εντοπίσετε τις αντιλήψεις σε σχέση με τις διαφορετικές κοινωνικές τάξεις και τις σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους στους στίχους 1355-1370.

15. Να σχολιάσετε τις αντιλήψεις για τη θέση της γυναίκας, σε σχέση με τον θεσμό του γάμου, όπως διαφαίνονται στη σκηνή του «Αποχωρισμού» (Γ' στ. 1353-1450).

Ενδεικτική Πορεία Διδασκαλίας

Ακολουθεί ενδεικτική πορεία διδασκαλίας, η οποία καλύπτει, σύμφωνα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα Λογοτεχνίας Κοινού Κορμού Α' Λυκείου,⁴⁵ τέσσερις (4) περιόδους.

Περ.	Ενδεικτικές Δραστηριότητες
1 ^η	<p>ΜΕΡΟΣ Α΄:</p> <p>Εισαγωγή στην κρητική λογοτεχνία (Έμφαση στη δεύτερη περίοδο: επικρατέστερο γραμματολογικό είδος, παρουσία ανθρώπων στα έργα, η γλώσσα των έργων)</p> <p>Εισαγωγή στον <i>Ερωτόκριτο</i> (γραμματολογικό είδος, πρότυπο, ποιητής, γλώσσα, στιχουργία, διάδοση)</p> <p>ΜΕΡΟΣ Β΄:</p> <p>Πρόκληση ενδιαφέροντος: Ακρόαση «Του κύκλου τα γυρίσματα»: https://www.youtube.com/watch?v=41C16zxwhjM,</p> <p>Ενορχήστρωση: Γιάννης Ξυλούρης, Τραγούδι: Ελευθερία Ξυλούρη, Νίκος Ξυλούρης</p> <p>Εισαγωγή Α' στ. 1-18: συνεξέταση μορφής και περιεχομένου: τα βασικά θέματα του έργου και τα εκφραστικά μέσα με τα οποία αυτά προβάλλονται.</p>
2 ^η	<p>Σύνδεση Εισαγωγής Α' στ. 1-18 με περιεχόμενο όλου του έργου (περίληψη <i>Ερωτόκριτου</i>)</p> <p>Συσχετισμός προοιμίου <i>Ερωτόκριτου</i> με προοίμιο <i>Φορτουνάτου</i> του Μαρκαντώνιου Φόσκολου</p> <p>Απήχηση <i>Ερωτόκριτου</i> (Εισαγωγή Α' στ. 1-18) στη νεοελληνική ποίηση: άξονες συνεξέτασης ως προς τα θέματα που προβάλλουν και τα εκφραστικά μέσα</p>
3 ^η	<p>Σκηνή «Αποχωρισμού» (Γ' στ. 1353-1450): Συνεξέταση μορφής και περιεχομένου</p> <p>Ο ενδοκειμενικός ποιητής και η λειτουργία του σε σχέση με το περιεχόμενο.</p> <p>Τα εκφραστικά μέσα και η λειτουργία τους σε σχέση με το περιεχόμενο.</p> <p>Οι αφηγηματικές τεχνικές και η λειτουργία τους σε σχέση με το περιεχόμενο.</p>
4 ^η	<p>Σκηνή «Αποχωρισμού» (Γ' στ. 1353-1450): συνέχεια συνεξέτασης μορφής και</p>

⁴⁵ ΥΠΠΑΝ, 2020 «Αναλυτικό Πρόγραμμα Λογοτεχνίας Κοινού Κορμού Α' Λυκείου – Περιγραφή Περιεχομένου»: <http://logom.schools.ac.cy/index.php/el/logotechnia/programmatismoi>.

περιεχομένου

Στοιχεία της γλώσσας και στιχουργίας του *Ερωτόκριτου*

Το ζήτημα των κοινωνικών τάξεων

Το ζήτημα της πατριαρχικής οικογένειας σε σχέση με τον θεσμό του γάμου

Ερωτόκριτος και Αρετούσα: χαρακτηρισμοί

Συνολική θεώρηση των αποσπασμάτων

Σημείωση: Η ανάδειξη της λογοτεχνικότητας των αποσπασμάτων μέσω της συνεξέτασης μορφής-περιεχομένου υλοποιείται σε όλες τις περιόδους διδασκαλίας με τους κατάλληλους συσχετισμούς.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

Αλεξίου, Στ. 1985. *Η κρητική λογοτεχνία και η εποχή της. Μελέτη φιλολογική και ιστορική*. Αθήνα, Στιγμή.

Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. 1998. Λεξικό της Κοινής

Νεοελληνικής. http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/index.html

Κοτιδάκης, Μ.Ζ., 2003. *Εν λόγω ελληνικώ...* Αθήνα, Ίκαρος.

Κορνάρος, Β. 1980. *Ερωτόκριτος*. Κριτική Έκδοση, Εισαγωγή, Σημειώσεις, Γλωσσάριο: Στυλιανός Αλεξίου.

Αθήνα, Ερμής.

Μαρκομιχελάκη, Α. 2014. *Σχολιασμός αποσπασμάτων από το Α΄ Μέρος του Ερωτόκριτου*. Έκδοση 1.0

Θεσσαλονίκη: <https://opencourses.auth.gr/modules/units/?course=OCRS225&id=2524>.

Μάρκος Αντώνιος Φώσκολος 1922. *Φορτουνάτος* (επ. Στ. Ξανθουδίδης), Αθήνα, Ελευθερουδάκης.

Ομάδα Αναλυτικού Προγράμματος Λογοτεχνίας, 2016-2017. «Η διδασκαλία της Λογοτεχνίας στο Λύκειο:

Αναδομημένα Προγράμματα Σπουδών. Εμφάσεις και μεθοδολογικές προσεγγίσεις», Προαιρετικό

Σεμινάριο, Διεύθυνση Μέσης Εκπαίδευσης, Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού:

file:///C:/Users/USER/Desktop/ERWTOKRITOS/synanagnosi_log_keimenon_proairetiko_lgalazis.pdf

Πολίτης, Λ. 1998. *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας* (9η έκδ.). Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Σεφέρης, Γ. 1984. «Ερωτόκριτος». *Δοκιμές. Πρώτος τόμος (1936-1947)* (5η έκδ.). Αθήνα, Ίκαρος.

Χόλτον, Ντ. 2000. *Μελέτες για τον Ερωτόκριτο και άλλα νεοελληνικά κείμενα*. Αθήνα, Καστανιώτης.

Holton, D. 1997. «Μυθιστορία». *Λογοτεχνία και κοινωνία στην Κρήτη της Αναγέννησης* (επιμ. David Holton).

Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Holton, D. 2006. «Η Κρητική Αναγέννηση». *Λογοτεχνία και κοινωνία στην Κρήτη της Αναγέννησης* (επιμ.

David Holton, απόδοση στα ελληνικά Ναταλία Δεληγιαννάκη). Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Vitti, M. 1992, 2003. *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Αθήνα, Οδυσσέας.